ĢENERĀLADVOKĀTES ELEANORAS ŠARPSTONES
[*ELEANOR SHARPSTON*] SECINĀJUMI,
sniegti 2018. gada 11. septembrī [1]

Lieta C-457/17

Heiko Jonny Maniero
pret
Studienstiftung des deutschen Volkes eV

(*Bundesgerichtshof* (Federālā augstākā tiesa, Vācija) lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu)

Direktīva 2000/43/EK – Vienādas attieksmes princips pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības – 3. panta 1. punkta g) apakšpunkts – Izglītība – Stipendijas studentiem, kas nokārtojuši pirmo valsts eksāmenu tiesību zinātnēs

1. "Neviens neapstrīdēs to, ka likumdevējam jāvelta īpaša uzmanība jauniešu izglītībai [..], bet jāapsver jautājums par to, kas ir izglītība [..]." [2]

2. Eiropas likumdevēji šajā jomā patiesi ir pieņēmuši likumus, kuros tostarp tiesības uz izglītību ir atzītas kā pamattiesības [3]. Tomēr viņi nav definējuši "izglītības" jēdzienu. Šis lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu ir lūgums Tiesai atbildēt uz šo seno jautājumu, kas tagad uzdots Savienības tiesību, konkrētāk – Padomes Direktīvas 2000/43/EK, kontekstā [4]. Kas ir izglītība?

Atbilstošās tiesību normas

Direktīva 2000/43

3. Direktīvas 2000/43 mērķis ir noteikt sistēmu, lai apkarotu diskrimināciju rasu vai etniskas piederības dēļ [5].

4. Ar 2. panta 1. punktu aizliedz tiešu un netiešu diskrimināciju rasu vai etniskas piederības dēļ. 2. panta 2. punktā tieša diskriminācija definēta kā tāda, kas iestājas tad, "kad salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos sliktāk nekā pret otru personu rasu vai etniskas piederības dēļ", un netieša diskriminācija kā tāda, kas iestājas tad, "kad acīmredzami neitrāls

1 Oriģinālvaloda – angļu.

2 " τι μὲν ο ν τ νομοθέτ μάλιστα πραγματευτέον περ τ ν τῶν νέων παιδείαν, ο δε ς ν μφισβητήσειε ... τίς δ ἔσται παιδεία ... δε μ λανθάνειν". Aristotelis, *Politika*, 8. grāmata.

3 Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (OV 2000, C 364, 1. lpp.) (turpmāk tekstā – "Harta") 14. pants.

4 Direktīva (2000. gada 29. jūnijs), ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības (OV 2000, L 180, 22. lpp.).

5 1. pants

noteikums, kritērijs vai prakse nostāda kādas rasu vai etniskas piederības personas īpaši nelabvēlīgā situācijā, salīdzinot ar citām personām, ja vien šāds noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnojams ar tiesisku mērķi un ja vien tas nav proporcionāls un vajadzīgs šāda mērķa sasniegšanas līdzeklis".

5. 3. panta 1. punktā ir noteikta direktīvas piemērošanas joma, ko piemēro "nepārsniedzot Kopienai piešķirtās pilnvaras, [..] visām personām gan valsts, gan privātajā sektorā, to skaitā arī valsts iestādēs, attiecībā uz: [..] g) izglītību [..]".

Valsts tiesības

6. Direktīva 2000/43 ir transponēta Vācijā ar *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz* (Vispārējais likums par vienlīdzīgu attieksmi, turpmāk tekstā – "*AGG*").

7. *AGG* 1. pantā ir aizliegta diskriminācija tostarp rasu vai etniskas piederības dēļ. Likuma 2. panta 1. punkta 7. apakšpunktā, ar kuru transponē Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta g) apakšpunktu, ir noteikta aizlieguma darbības joma tostarp attiecībā uz izglītību. 3. panta 1. un 2. punktā ir definēta tieša un netieša diskriminācija, ko minētais likums aizliedz.

Fakti, tiesvedība un prejudiciālie jautājumi

8. *H. J. Maniero* ir Itālijas valstspiederīgais, kas ir dzimis un dzīvo Vācijā. 2013. gadā Armēnijas universitātē viņš ieguva bakalaura grādu tiesību zinātnēs.

9. 2013. gada 11. decembrī *H. J. Maniero* sazinājās ar *Studienstiftung des deutschen Volkes e.V.* (Vācijas Akadēmiskais stipendiju fonds, turpmāk tekstā – "Fonds"), reģistrētu apvienību, kura piešķir stipendijas, lai pieteiktos uz stipendiju "Bucerius Law Programme" (Bukeriusa Tiesību zinātņu programma) saistībā ar juridiskās pētniecības projektiem un studijām ārvalstīs [6].

10. Fonds sniedza atbildi 2014. gada 17. janvārī, norādot, ka stipendijas pretendentiem jābūt nokārtotam pirmajam valsts eksāmenam tiesību zinātnēs. *H. J. Maniero* atbildēja, norādot, ka viņa Armēnijā iegūtais piecu mācību gadu diploms ir salīdzināms ar otro valsts eksāmenu tiesību zinātnēs, jo tā ieguvējs var ieņemt jurista amatu vai strādāt par advokātu minētajā valstī. Viņš norādīja, ka Fonda prasība varētu būt *AGG* pārkāpums, diskriminējot etniskās vai sociālās izcelsmes dēļ.

11. *H. J. Maniero* nepieteicās stipendijai. Turpmākajā sarakstē ar Fondu viņš apgalvoja, ka tā bija Fonda negatīvā attieksme, kas viņu atturēja no pieteikšanās.

12. *H. J. Maniero* cēla prasību *Landgericht* (apgabaltiesa, Vācija), pieprasot, lai Fondam piespriež pārtraukt diskrimināciju vecuma vai izcelsmes dēļ, kā arī samaksāt viņam 18 734,60 EUR kā zaudējumu atlīdzību un ceļa izdevumu kompensāciju. Šī prasība, kā arī tai sekojošā apelācijas sūdzība tika noraidītas.

13. Tad *H. J. Maniero* iesniedza kasācijas sūdzību *Bundesgerichtshof* (turpmāk tekstā – "iesniedzējtiesa") par tiesību jautājumu.

6 Fonda mērķis saskaņā ar statūtiem ir sekmēt tādu jauniešu augstāko izglītību, kuru lielais zinātniskais vai mākslinieciskais talants un personība dod cerības uz īpašiem sasniegumiem, kalpojot sabiedrībai. *Bucerius Law Programme* mērķis ir sniegt īpaši kvalificētiem Vācijas tiesību zinātņu studiju absolventiem zināšanas par ārvalstu tiesību sistēmām, valodu zināšanas, kā arī ārvalstu pieredzi.

14. Minētā tiesa norāda, ka kasācijas sūdzību var apmierināt tikai tad, ja uz stipendiju piešķiršanu attiecas *AGG* 2. panta 1. punkta 7. apakšpunktā minētais izglītības jēdziens, transponējot Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta g) apakšpunktu. Ja tas ir tā, nākamais jautājums ir par to, vai prasība par nokārtotu pirmo valsts eksāmenu tiesību zinātnēs ir netieša diskriminācija, kas ir aizliegta ar *AGG* 3. panta 2. punktu, transponējot Direktīvas 2000/43 2. panta 2. punkta b) apakšpunktu. Ņemot to vērā, iesniedzējtiesa uzdod Tiesai šādus jautājumus:

"1) Vai tādu stipendiju piešķiršana, kuru mērķis ir finansēt pētniecības un studiju projektus ārvalstīs un kuras piešķir reģistrēta apvienība, ietilpst jēdzienā "izglītība" Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta g) apakšpunkta izpratnē?

2) Ja atbilde uz pirmo jautājumu ir apstiprinoša:

Vai, piešķirot pirmajā prejudiciālajā jautājumā minētās stipendijas, atlases kritērijs par Vācijā nokārtotu pirmo valsts eksāmenu tiesību zinātnēs ir pretendenta netieša diskriminācija Direktīvas 2000/43 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta izpratnē, ja pretendents, kurš ir Savienības pilsonis, ir ieguvis līdzīgu grādu valstī ārpus Eiropas Savienības un šīs grāda iegūšanas vietas izvēle nav saistīta ar pretendenta etnisko piederību, tomēr viņam, pamatojoties uz dzīvesvietu Vācijā un teicamām vācu valodas zināšanām, tāpat kā Vācijas pilsonim bija iespēja pēc Vācijā pabeigtām tiesību zinātņu studijām nokārtot pirmo valsts eksāmenu tiesību zinātnēs?

Vai šajā gadījumā ir būtiski, ka stipendiju programmas mērķis bez piesaistes diskriminējošām īpašībām ir, sekmējot pētniecības un studiju projektu ārvalstīs, sniegt tiesību zinātņu studiju absolventiem Vācijā zināšanas par ārvalstu tiesību sistēmām, ārvalstu pieredzi un valodu zināšanas?"

15. Rakstveida apsvērumus ir iesniedzis Fonds, Vācijas valdība un Eiropas Komisija. *H. J. Maniero*, Fonds, Vācijas valdība un Komisija izteica mutvārdu apsvērumus 2018. gada 30. maija tiesas sēdē.

16. Ņemot vērā Tiesas lūgumu, es šajos secinājumos iztirzāšu tikai pirmo jautājumu.

Vērtējums

17. Iesniedzējtiesa jautā, vai tādu stipendiju piešķiršana, kuru mērķis ir finansēt pētniecības un studiju projektus ārvalstīs un kuras piešķir reģistrēta apvienība, ietilpst Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta g) apakšpunkta piemērošanas jomā saistībā ar "izglītību". Jau pašā sākumā norādu, ka šī lieta ir par "izglītības" jēdzienu Direktīvas 2000/43 kontekstā, *nevis* par iespējamo ietekmi uz diplomu atzīšanu vai personu brīvu pārvietošanos.

18. Fonds un Vācijas valdība uzskata, ka izglītības jēdziens jāinterpretē kā tāds, kas neietver stipendiju piešķiršanu. Viņi balstās galvenokārt uz likumdošanas vēsturi un direktīvas shēmu.

19. Savukārt Komisija uzskata, ka Direktīva 2000/43 ir jāinterpretē plaši – tas ir apsvērums, kuru atbalsta *H. J. Maniero*. Līdz ar to stipendiju piešķiršana būtu jāietver vārdā "izglītība" 3. panta 1. punkta g) apakšpunktā.

20. Saskaņā ar pastāvīgo judikatūru gan no Savienības tiesību vienveidīgas piemērošanas, gan no vienlīdzības principa izriet prasība, ka Savienības tiesību norma, kurā tās satura un piemērošanas jomas noskaidrošanai nav nevienas tiešas norādes uz dalībvalstu tiesībām, parasti visā Savienībā ir interpretējama autonomi un vienveidīgi. Lai gan Direktīvas 2000/43 formulējums nesniedz konkrētas norādes par to, kā jāsaprot termins "izglītība", tajā nav arī ietverta atsauce uz valsts tiesību aktiem attiecībā uz šī termina nozīmi. No tā izriet, ka "izglītība" šīs direktīvas piemērošanas vajadzībām ir

jāuzskata par autonomu Savienības tiesību jēdzienu, kas ir jāinterpretē vienādi visās dalībvalstīs [7].

21. Saskaņā ar Tiesas pastāvīgo judikatūru tāda termina nozīme un tvērums, kuram Savienības tiesībās nav sniegta nekāda definīcija, ir jānoskaidro saskaņā ar tā ierasto nozīmi ikdienas valodā, ņemot vērā arī kontekstu, kādā tas tiek lietots, un to tiesību normu mērķus, kuru daļa tas ir [8].

22. Izglītība parasti tiek uztverta kā "zināšanu ieguves darbība vai process, īpaši sistemātiski bērnībā un pusaudža vecumā" [9]. Ilustratīvu "izglītības" definīciju netrūkst [10]; līdz ar to Starptautiskā standartizētā izglītības klasifikācija (2011) piedāvā šādu formulējumu: "procesi, kuros sabiedrības no paaudzes paaudzē apzināti nodod uzkrāto informāciju, zināšanas, izpratni, attieksmi, vērtības, prasmes, kompetences un uzvedību. Tie ietver saziņu, kas paredzēta, lai panāktu mācītā apguvi" [11]. No tā izriet, ka izglītība ir intelektuāls process. Tādējādi izglītība sastāv no diviem aspektiem: viens substanciāls (tas ir "intelektuāls") un otrs funkcionāls (tas ir "process"). Parasti, bet ne vienmēr, izglītība notiek skolā vai augstskolā. Es iekļautu terminā arī pētniecību, ja tā notiek mācību iestādē, jo šādas pētniecības mērķis ir iegūt un nodot zināšanas, nevis sekmēt komerciālu mērķu sasniegšanu. Lai gan, runājot par izglītību, galvenokārt tiek domāti jaunieši, ir svarīgi uzsvērt, ka izglītība attiecas uz visiem vecumiem. Mūsdienās cilvēku profesionālajā un personiskajā attīstībā nozīmīga loma ir mūžizglītībai [12]. Tādējādi ir arī tādas iniciatīvas kā "université du troisième age" (brīvā laika universitāte), kas ļauj paplašināt zināšanas tiem, kas aizgājuši no aktīvās ekonomiskās dzīves.

23. No parastās vārda "izglītība" nozīmes, kas, manuprāt, ir ļoti plaša, nav acīmredzams, ka stipendiju piešķiršana noteikti ietilptu tās tvērumā.

24. Tāpēc es pievērsīšos to noteikumu kontekstam un mērķim, kuros šis termins ir ietverts.

25. Direktīvas 2000/43 mērķis ir noteikt sistēmu, ar ko apkarot diskrimināciju rasu vai etniskas piederības dēļ, lai vienādas attieksmes princips stātos spēkā dalībvalstīs [13]. Tā savā piemērošanas jomā nodrošina konkrētu izpausmi Hartas 21. pantā noteiktajam nediskriminācijas principam rases un etniskās izcelsmes dēļ [14]. Direktīvas preambulā ir aprakstītas tiesības uz aizsardzību pret diskrimināciju kā vispārējas tiesības un ir dotas atsauces uz dažādiem starptautiskiem nolīgumiem, kuros atzītas šīs tiesības [15].

7 Šajā nozīmē skat. spriedumu, 2017. gada 2. marts, J. D., C-4/16, EU:C:2017:153, 23. un 24. punkts, kā arī tajos minētā judikatūra.

8 Skat. spriedumu, 2014. gada 3. septembris, *Deckmyn* un *Vrijheidsfonds*, C-201/13, EU:C:2014:2132, 19. punkts un tajā minētā judikatūra.

9 Šī izglītības definīcija ir atrodama Kolinsa angļu valodas vārdnīcā (*Collins English Dictionary*). Oksfordas angļu valodas vārdnīcas (*Oxford English Dictionary*) definīcija ir "process, kurā notiek mācību sistemātiska nodošana un saņemšana, īpaši skolā vai augstskolā". Kopā abas definīcijas atbilst parastajai izpratnei par to, ko nozīmē "izglītība".

10 Franču valodā – *Petit Robert* izglītības definīcija man šķiet vēl plašāka: "mise en œuvre des moyens propres à assurer la formation et le développement d'un être humain". Vācu valodā, kas ir izskatāmās lietas procedūras valoda, *Duden – Deutsches Universalwörterbuch* zem virsraksta "Bildung" piedāvā šādus skaidrojumus: "a) das Bilden (5), Erziehung: die B. der Jugend; mehr für die B. tun; b) das Gebildetsein; das Ausgebildetsein; erworbenes Allgemeinwissen: eine wissenschaftliche, künstlerische, humanistische B.; seine B. vervollständigen, vertiefen; eine umfassende B. besitzen; eine vorzügliche B. erhalten; ein Mann von B. (ein gebildeter Mann); das gehört zur allgemeinen B. (das sollte jeder Gebildete wissen); c) (seltener) gutes Benehmen: sie hat keine B. (weiß nicht, was sich schickt)".
No etimoloģijas skatpunkta pārskats par dažādajām direktīvas valodu versijām rāda, ka septiņas no tām (angļu valodā: "education", franču valodā: "éducation", maltiešu valodā: "edukazzjoni", poļu valodā: "edukacji", portugāļu valodā: "educação", rumāņu valodā: "educaţia" un spāņu valodā: "educación") izmanto vārdu, kas cēlies no latīņu valodas darbības vārda *educare*"audzināt, skolot, mācīt", kurš saistīts ar *educere*"izcelt, vest uz priekšu".

11 Starptautiskā standartizētā izglītības klasifikācija ir etalons izglītības programmu un saistīto kvalifikāciju starptautiskai klasifikācijai pēc līmeņiem un jomām, ko ierosinājusi Apvienoto Nāciju Organizācijas Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija. Šī definīcija daļēji ir pārņemta kā "izglītības" definīcija Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 452/2008 (2008. gada 23. aprīlis) par izglītības un mūžizglītības statistikas izveidi un pilnveidi (OV 2008 L 145, 227. lpp.) 2. panta d) punktā.

12 Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā (ES) Nr. 1288/2013 (2013. gada 11. decembris), ar ko izveido Savienības programmu izglītības, apmācības, jaunatnes un sporta jomā "Erasmus+" un atceļ Lēmumus Nr. 1719/2006/EK, Nr. 1720/2006/EK un Nr. 1298/2008/EK (OV 2013, L 347, 50. lpp.), "mūžizglītība" ir definēta šādi: "jebkāda vispārējā izglītība, profesionālā izglītība un apmācība, neformālā mācīšanās un ikdienējā mācīšanās, ko veic jebkurā dzīves posmā un kas nodrošina labākas zināšanas, spējas un prasmes vai lielāku līdzdalību sabiedrībā saistībā ar personīgajām, pilsoniskajām, kultūras, sociālajām un/vai ar nodarbinātību saistītām vajadzībām, tostarp karjeras attīstības konsultāciju un atbalsta pakalpojumu sniegšana".

13 1. pants.

14 Spriedums, 2015. gada 16. jūlijs, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 58. un 72. punkts un tajos minētā judikatūra.

15 3. apsvērums.

26. Turklāt 9., 12. un 13. apsvērumā Savienības likumdevējs ir arī vēlējies uzsvērt, ka: i) diskriminācija rases vai etniskās piederības dēļ var apdraudēt Līguma mērķu sasniegšanu, jo īpaši augsta līmeņa nodarbinātības un sociālās aizsardzības sasniegšanu, dzīves līmeņa un dzīves kvalitātes paaugstināšanu, ekonomisko un sociālo izlīdzināšanu un solidaritāti, un var arī apdraudēt Eiropas Savienības pārveidošanu par telpu, kurā valda brīvība, drošība un tiesiskums; un ii) jebkādas šāda veida diskriminācijas aizlieguma mērķis jo īpaši ir nodrošināt demokrātisku un tolerantu sabiedrību attīstību, kas pieņemtu visu personu līdzdalību neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības [16].

27. Direktīvas 2000/43 darbības joma ir plaša. *Ratione personae* ziņā tā aptver visas fiziskās personas un aizsargā tās pret diskrimināciju rases vai etniskās izcelsmes dēļ [17]. Minētā aizsardzība attiecas gan uz valsts, gan privāto sektoru, tostarp uz valsts iestādēm [18]. *Ratione materiae* ziņā tā ietver ne tikai piekļuvi darba un pašnodarbinātas iegūšanas darbībām un aptver visas 3. panta 1. punktā izsmeļoši minētās jomas [19].

28. Saskaņā ar Tiesas pastāvīgo judikatūru, ņemot vērā Direktīvas 2000/43 mērķi un to tiesību raksturu, kuras tā tiecas aizsargāt, tās darbības jomu nevar definēt sašaurināti [20]. Minētais secinājums attiecas uz direktīvas noteikumiem, kas definē tās materiālo piemērošanas jomu, piemēram, nodarbinātību, profesionālo orientāciju un arodmācības, darba apstākļus, sociālo aizsardzību un priekšrocības un, protams, izglītību [21].

29. Vai šī termina "izglītība" plašā interpretācija ietver arī stipendiju piešķiršanu?

30. Stipendiju piešķiršana kā tāda neatbilst intelektuālajam procesam, kas veido izglītību. Tā attiecas uz piekļuvi izglītībai.

31. Manuprāt, piekļuve izglītībai tomēr ir būtiska pašas izglītības sastāvdaļa, jo īpaši juridiska instrumenta kontekstā cīņai pret diskrimināciju.

32. Patiešām, ja diskriminācijas apkarošanas nolūkā izlaistu piekļuvi izglītībai, kas paliktu pāri no "izglītības" jēdziena? Klasē (ļoti klasiski raugoties uz izglītību) ikviens var sēdēt priekšā un ikviens var uzdot jautājumus. Mūsdienās ir neiedomājami, ka kādas etniskas grupas pārstāvjiem būtu jāsēž beigās un viņi nevarētu uzdot jautājumus skolotājam. Tāpat ir acīmredzams, ka visiem skolēniem jāliek atzīmes pēc vieniem un tiem pašiem kritērijiem, pēc viņu nopelniem, nevis rases vai etniskās izcelsmes, un visiem skolēniem jāsaņem tāds pats diploms pēc vienu un to pašu mācību veiksmīgas pabeigšanas [22]. Bet iespēja tikt uzņemtam ar vienādiem nosacījumiem visās skolās un visās klasēs ir *piekļuve* izglītībai. Bez šādas piekļuves nav izglītības. Lai būtu skaidrs, vārds "izglītība" neiztrūkstoši ietver vārdu "piekļuve" izglītībai; tie pastāv vienlaicīgi un ir savstarpēji atkarīgi, un tos nošķirt nozīmē atņemt direktīvai tās mērķi apkarot diskrimināciju saistībā ar izglītību.

16 Skat. arī spriedumu, 2015. gada 16. jūlijs, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 74. punkts.

17 3. panta 1. punkts un 16. apsvērums. Piešķirtā aizsardzība attiecīgos gadījumos tiek attiecināta arī uz juridiskām personām, ja tās tiek diskriminētas viņu biedru rases vai etniskās izcelsmes dēļ.

18 3. panta 1. punkts.

19 Skat. direktīvas 12. apsvērumu un spriedumu, 2011. gada 12. maijs, *Runevič-Vardyn* un *Wardyn*, C-391/09, EU:C:2011:291, 41. un 42. punkts. Šajā ziņā tās darbības joma ir plašāka nekā Padomes Direktīvai 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju (OV 2000, L 303, 16. lpp.).

20 Spriedums, 2015. gada 16. jūlijs, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 42. punkts un tajā minētā judikatūra.

21 Šajā nozīmē, par piekļuvi precēm un to piegādi (Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta h) apakšpunkts), skat. spriedumu, 2015. gada 16. jūlijs, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria*, C-83/14, EU:C:2015:480, 43. punkts.

22 Jāatgādina, ka segregācija izglītībā, pamatojoties uz rasi vai etnisko piederību, bija Dienvidāfrikas aparteīda režīma norma, savukārt sievietes, pat ja viņas nokārtoja tieši tādus pašus iestājpārbaudījumus kā vīrieši, Kembridžas universitātē netika uzņemtas līdz 1947. gada decembrim.

33. Protams, piekļuve izglītībai ietver daudzas sastāvdaļas. Tā var būt fiziska piekļuve ēkai; *numerus clausus* (kvotu sistēmas), lai kontrolētu studentu skaitu; spēja aizņemties vai iegādāties grāmatas; spēja maksāt par uzturēšanās izdevumiem (daudzu citu elementu starpā). Līdz ar to skolas, universitātes un citas iestādes bieži piešķir stipendijas, lai segtu izglītības programmu izmaksas, ceļa izdevumus, kas radušies, studējot ārzemēs, vai uzturēšanās izmaksas (naudā vai atvietojamās lietās, piemēram, nodrošinot bezmaksas izmitināšanu vai ēdināšanu).

34. Finansējums ir būtisks aspekts, lai nodrošinātu piekļuvi izglītībai. Liegt noteiktai etniskai grupai finansējumu, jo īpaši izglītības programmām ar augstu mācību maksu, nozīmē liegt izglītību šai grupai. Tas turpina jebkuru diskrimināciju pret attiecīgo grupu. Kā Komisija norādīja direktīvas priekšlikumā, augsta izglītības kvalitāte ir priekšnoteikums veiksmīgai integrācijai sabiedrībā, un nevajadzētu aizmirst par vienādu attieksmi atlases procedūrās (proti, attiecībā uz piekļuvi izglītībai) [23]. Teleoloģiska "izglītības" interpretācija nepārprotami atbalsta to, lai direktīvas darbības jomā ietvertu piekļuves izglītībai aspektus.

35. Termina "izglītība" analīze vispārīgākā Savienības tiesību kontekstā norāda uz tādu pašu secinājumu. Tiesības uz izglītību (un piekļuve arodizglītībai), kā arī aizsardzība pret diskrimināciju, pamatojoties uz rasi vai etnisko izcelsmi, ir Hartas 14. un 21. pantā attiecīgi atzītas pamattiesības. Lemjot par to, kā interpretēt "izglītību" Direktīvas 2000/43 kontekstā, ir svarīgi paturēt prātā to, ka jautājums ir krustpunktā starp divām pamattiesībām.

36. Tiesas judikatūrā izglītības jēdziens jau ir bijis plaši interpretēts lietās, kas attiecās uz vienlīdzīgu attieksmi, lai ietvertu piekļuves izglītībai aspektus. Tādējādi tiesvedībā, ko ierosināja divi Vācijas studenti, kuriem Nīderlande atteicās piešķirt studiju finansējumu tādā pašā veidā kā Nīderlandes studentiem, Tiesa atzina, ka Regulas (EEK) Nr. 1612/68 [24] 12. pantā paustais vienlīdzīgas attieksmes princips attiecībā uz migrējošo darba ņēmēju bērnu uzņemšanu izglītības programmās ir saistīts ne tikai ar noteikumiem par uzņemšanu kā tādu, bet arī ar vispārīgiem pasākumiem, kas paredzēti, lai veicinātu mācību apmeklēšanu [25].

37. Tāpat, interpretējot EEK līguma 7. pantu (jaunajā redakcijā – LESD 21. panta 2. punkts), Tiesa nosprieda, ka vienlīdzīga attieksme attiecībā uz nosacījumiem arodmācību pieejamības jomā ir piemērojama ne tikai attiecīgās izglītības iestādes noteiktajām prasībām, piemēram, uzņemšanas maksai, bet arī jebkuram pasākumam, kas var kavēt šo tiesību izmantošanu, piemēram, tiesībām uzturēties dalībvalstī, kurā notiek mācības [26].

38. Lietā *Bidar* Tiesa paskaidroja, ka pēc tam, kad EK līgumā tika ieviests Eiropas Savienības pilsonības jēdziens un sadaļa, kas tostarp veltīta izglītībai un arodmācībām, uz tāda Savienības pilsoņa stāvokli, kurš likumīgi dzīvo citā dalībvalstī, tiek attiecināts diskriminācijas aizliegums, pamatojoties uz valstspiederību, nolūkā saņemt mācību atbalstu, kas paredzēts uzturēšanās izmaksu segšanai subsidēta aizdevuma vai stipendijas veidā. Tiesa šajā gadījumā nav nošķīrusi dažādus aspektus, kas saistīti ar piekļuvi izglītībai, uz kuru attiecas finansējums [27].

23 Priekšlikums Padomes direktīvai, ar ko īsteno vienlīdzīgas attieksmes pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības principu, COM(1999) 566, galīgā redakcija ("Komisijas priekšlikums"), 5. lpp.

24 Padomes Regula (1968. gada 15. oktobris) par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Kopienā (OV 1968, L 257, 2. lpp.), ko atcēla ar Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) Nr. 492/2011 (2011. gada 5. aprīlis) par darba ņēmēju brīvu pārvietošanos Savienībā (OV 2011, L 141, 1. lpp.). Jāatzīmē, ka Komisija paskaidrojumos par dažiem Direktīvā 2000/43 izmantotajiem terminiem ir smēlusies iedvesmu no minētās regulas; Komisijas priekšlikums, 7. lpp.

25 Skat. spriedumu, 1989. gada 15. marts, *Echternach* un *Moritz*, 389/87 un 390/87, EU:C:1989:130, 33. punkts. Iepriekšējā lietā, *Casagrande*, 9/74, EU:C:1974:74, 7. punkts, kas arī attiecas uz Regulas Nr. 1612/68 12. pantu, Tiesa 1974. gada 3. jūlija spriedumā noteica, ka "ar integrāciju kā priekšnoteikumu pieņem to, ka gadījumā, ja darba ņēmēja ārzemnieka bērns vēlas iegūt pamatizglītības otrā posma izglītību, šis bērns var izmantot priekšrocības [..] attiecībā uz atbalstu izglītībai ar tādiem pašiem nosacījumiem kā valstspiederīgie, kas ir līdzīgā situācijā".

26 Spriedums, 1992. gada 26. februāris, *Raulin*, C-357/89, EU:C:1992:87, 34. punkts.

27 Spriedums, 2005. gada 15. marts, C-209/03, EU:C:2005:169, 39.–42. punkts. Šis spriedums iezīmēja evolūciju salīdzinājumā ar iepriekšējo judikatūru, kurā Tiesa nosprieda, ka dotajā Kopienu tiesību attīstības brīdī (tajā laikā) izglītība un atbalsts studentiem par uzturēšanos un mācībām nebija EEK kompetencē; skat. spriedumu, 1988. gada 21. jūnijs, *Lair*, 39/86, EU:C:1988:322, 15. punkts.

39. Turklāt, kā tiesas sēdē norādīja Komisija, neraugoties uz to, ka LESD 165. pantā, kas reglamentē Eiropas Savienības kompetenci izglītības jomā, nav skaidri minēta mācību finansēšana, minētais pants ir bijis juridiskais pamats *Erasmus* + programmas izveidei, kura tostarp ietver finansējumu indivīdu mācību mobilitātei [28]. Tas, manuprāt, atspoguļo nozīmi, ko ES likumdevējs piešķir piekļuvei izglītībai kā būtiskam izglītības aspektam.

40. Tomēr, lai izlemtu, vai stipendijas vai dotācijas piešķiršana ietilpst Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta g) apakšpunkta piemērošanas jomā, es nevadītos no Padomes Direktīvas 2003/109/EK 11. panta 1. punkta b) apakšpunkta (ideja, kas tika izskatīta tiesas sēdē) [29]. Šis noteikums attiecas uz vienlīdzīgu attieksmi pret pastāvīgiem iedzīvotājiem tāpat kā pret uzņēmējas dalībvalsts pilsoņiem attiecībā uz "izglītību un arodmācībām, tostarp atbalstu izglītībai saskaņā ar valsts tiesību aktiem". No atsauces uz "valsts tiesību aktiem" izriet, ka šī noteikuma interpretācija, ciktāl tas attiecas uz "atbalstu izglītībai", nav jāveic saskaņā ar principiem, kas piemērojami ES tiesību autonomajiem jēdzieniem (skat. iepriekš 20. un 21. punktu). Ņemot vērā iepriekš minēto un divu direktīvu atšķirīgo personisko un materiālo piemērošanas jomu, es neuzskatu par lietderīgu izmantot Direktīvu 2003/109, lai interpretētu "izglītību" Direktīvas 2000/43 kontekstā.

41. Attiecībā uz Direktīvas 2000/43 likumdošanas vēsturi Komisijas priekšlikuma 3. panta 1. punkta g) apakšpunktā tika paskaidrots, ka "izglītība" jāuzskata par tādu, "kas ietver dotācijas un stipendijas, vienlaikus pilnībā respektējot dalībvalstu atbildību par mācību saturu un izglītības sistēmu organizāciju, kā arī kultūru un valodu dažādību" [30]. Tomēr šie paskaidrojumi tika svītroti no Padomes pieņemtās direktīvas gala versijas. Fonds un Vācijas valdība uzskata, ka tas norāda, ka ES likumdevējs apzināti izvēlējās svītrot dotācijas un stipendijas no minētā noteikuma piemērošanas jomas.

42. Šādai interpretācijai es nepiekrītu.

43. Teikumā, kuru svītroja no gala versijas, bija ietverts arī pienākums respektēt dalībvalstu atbildību par mācību saturu un to izglītības sistēmu organizāciju. Minētais teikums burtiski atkārto LESD 165. panta 1. punktu, kurā ir noteikta Savienības kompetence izglītībā. Lai gan tas nav Direktīvas 2000/43 juridiskais pamats, šīs direktīvas materiālo piemērošanas jomu, protams, ierobežo pilnvaras, kas piešķirtas Eiropas Savienībai [31]. Tādējādi likumdevēja nodoms no Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta g) apakšpunkta svītrot teikumu "pilnībā respektējot dalībvalstu atbildību par mācību saturu un izglītības sistēmu organizāciju, kā arī kultūru un valodu dažādību" nevarēja būt ar nolūku mainīt šī noteikuma darbības jomu. Lai gan nav skaidrības par likumdevēja nodomu, atsakoties no minētā formulējuma, svītrotā teksta tautoloģiskā valoda noteikti ir ticams paskaidrojums. Svītrojums vienkāršo noteikuma formulējumu, nemainot tā darbības jomu, un vienlaikus uzsver izmantoto terminu autonomiju, noņemot atsauci uz dalībvalstu pilnvarām. Loģiski domājot, tāds pats secinājums piemērojams svītrotā teikuma pirmajai daļai, proti, "kas ietver dotācijas un stipendijas". Fonds un Vācijas valdība apgalvo, ka šos vārdus svītroja, lai sašaurinātu definīciju. Tomēr tikpat labi var būt patiess tieši pretējais, proti, svītrojums bija paredzēts, lai nodrošinātu plašu definīciju.

44. Šo secinājumu nemaina fakts, ka citi noteikumi, kuros definēta direktīvas darbības joma (3. panta 1. punkta a)–e) un h) apakšpunktā), tiek tālāk izskaidroti ar teikumu, kas sākas ar "ieskaitot". Tāpat es neesmu pārliecināta par argumentu, ka tas, ka profesionālā orientācija un arodmācības ir minētas atsevišķi 3. panta 1. punkta b) apakšpunktā, norāda uz nodomu sašaurināt izglītības jēdziena piemērošanas jomu.

28 Regula (ES) Nr. 1288/2013.

29 Direktīva 2003/109 (2003. gada 25. novembris) par to trešo valstu pilsoņu statusu, kuri ir kādas dalībvalsts pastāvīgie iedzīvotāji (OV 2004, L 16, 44. lpp.).

30 Komisijas priekšlikums, 8. lpp.

31 Direktīvas 3. panta 1. punkts.

45. Profesionālā orientācija un arodmācības ir cieši saistītas ar piekļuvi izglītībai un tāpēc ir minētas uzreiz pēc šī aspekta. Laikā, kad EEK līgumā arodmācības bija vienīgais ar izglītību saistītais termins, Tiesa secināja, ka mācības universitātē parasti ir "arodmācības" EEK 128. panta nozīmē un līdz ar to papildu uzņemšanas maksas noteikšana studentiem, kuri ir citu dalībvalstu pilsoņi, ir diskriminācija valstspiederības dēļ, kas ir pretrunā EEK 7. pantam. Ir skaidrs, ka šajā lietā Tiesa plaši un mērķtiecīgi interpretēja terminu "arodmācības", lai universitātes izglītībā aizliegtu diskrimināciju, pamatojoties uz valstspiederību. Šajā gadījumā pastāv līdzība ar izskatāmo lietu tiktāl, ciktāl būtu jāizmanto tādas pašas interpretācijas metodes, lai nonāktu pie izskatāmā noteikuma plašākas piemērošanas [32].

46. Komisija tiesas sēde norādīja, ka uz stipendiju piešķiršanu var attiecināt arī Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta f) apakšpunktu (sociālās priekšrocības). Šis jautājums var būt svarīgs, ja Tiesa konstatētu, ka stipendiju piešķiršana neietilpst izglītības piemērošanas jomā.

47. Komisijas priekšlikumā ir norādīts, ka sociālajām priekšrocībām ir ekonomisks vai kultūras raksturs, piemēram, braukšana sabiedriskajā transportā par zemāku maksu vai subsidētas maltītes skolās bērniem no maznodrošinātām ģimenēm [33]. Tiesa jau ir atzinusi, ka atbalsts, kurš piešķirts uzturlīdzekļiem un mācībām, lai studētu universitātē, ko apliecina profesionāla kvalifikācija, ir sociāla priekšrocība Regulas Nr. 1612/68 7. panta 2. punkta nozīmē [34]. Manuprāt, tas attiecas uz mācību finansējumu, kas ir "horizontāls", proti, tas tiek piešķirts ikvienam saskaņā ar kritērijiem, kuri saistīti, piemēram, ar studentu vai viņu vecāku ienākumiem vai nodarbinātības situāciju. Es uzskatu, ka šādi gadījumi ir saistīti ar piekļuvi izglītībai un tie arī tie veido "sociālu priekšrocību". Tas nozīmē, ka nevar izslēgt divu noteikumu piemērošanas jomas pārklāšanos. Tomēr, ja finansējumu piešķir ierobežotam studentu skaitam saskaņā ar kritērijiem saistībā ar mācību rezultātiem vai citiem nopelniem (kā tas, šķiet, ir pamatlietā), manuprāt, šis finansējums būtu jāuzskata par tādu, kas ietilpst "izglītības" darbības jomā.

48. No visa iepriekš minētā izriet, ka termins "izglītība" Direktīvas 2000/43 kontekstā ir jāinterpretē plaši un ka tajā ir ietverti aspekti, kas saistīti ar piekļuvi izglītībai, piemēram, finansēšana stipendiju veidā. Tomēr starp finansējumu un izglītību ir jābūt patiesai saiknei. Stipendijai ir šāda saikne, ja tā attiecas, piemēram, uz uzņemšanas un mācību maksu, ceļa izdevumiem, kas saistīti ar citā valstī notiekošām mācībām, vai uzturēšanās izmaksām, ja mērķis ir nodrošināt studentiem iespēju piedalīties izvēlētajās mācībās [35]. Šie aspekti ir jāpārbauda valsts tiesai.

49. Tāpēc es secinu, ka "izglītības" jēdziens Direktīvas 2000/43 3. panta 1. punkta g) apakšpunkta nozīmē ietver tādu stipendiju piešķiršanu, kuru mērķis ir finansēt pētniecības un studiju projektus ārvalstīs. Valsts tiesai ir jāpārbauda, vai starp sniegto finansējumu un "izglītību" pastāv patiesa saikne.

32 Skat. spriedumu, 1988. gada 2. februāris, *Blaizot* u.c., 24/86, EU:C:1988:43, 10.–24. punkts, jo īpaši 19., 20. un 24. punkts.

33 Komisijas priekšlikums, 7. lpp.

34 Skat. spriedumu, 2016. gada 15. decembris, *Depesme* u.c., no C-401/15 līdz C-403/15, EU:C:2016:955, 38. punkts un tajā minētā judikatūra. Komisijas priekšlikumā (7. lpp.) nepārprotami ir rasta iedvesma no Regulas Nr. 1612/68 attiecībā uz "sociālo priekšrocību" jēdzienu.

35 Šajā sakarā es uzskatu, ka ES tiesības ir nepārprotami attīstījušās kopš brīža, kad tās 1988. gada 21. jūnija spriedumā *Brown*, 197/86, EU:C:1988:323, 18. punkts, Tiesa nosprieda, ka "pašreizējā Kopienas tiesību attīstības posmā atbalsts studentiem uzturlīdzekļiem un mācībām principā nav ietverts EEK līguma darbības jomā tā 7. panta nozīmē". Skat. spriedumu, 2005. gada 15. marts, *Bidar*, C-209/03, EU:C:2005:169, 39.–42. punkts, kas citēts iepriekš 38. punktā. Tam tā jābūt *a fortiori* Direktīvas 2000/43 kontekstā, ņemot vērā tās mērķi un shēmu, kā tas ir analizēts iepriekš 24. un turpmākajos punktos.

Secinājumi

50. Ņemot vērā visus iepriekšējos apsvērumus, es ierosinu Tiesai uz *Bundesgerichtshof* (Federālā augstākā tiesa, Vācija) uzdoto jautājumu sniegt šādu atbildi:

"Izglītības" jēdziens Padomes Direktīvas 2000/43 (2000. gada 29. jūnijs), ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, 3. panta 1. punkta g) apakšpunkta nozīmē ietver tādu stipendiju piešķiršanu, kuru mērķis ir finansēt pētniecības un studiju projektus ārvalstīs. Valsts tiesai ir jāpārbauda, vai starp sniegto finansējumu un "izglītību" pastāv patiesa saikne.